

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Kláštery v období středověku

Mariana Věrná

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická
Katedra filozofie
Studijní program Humanitní studia
Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce
Kláštery v období středověku
Mariana Věrná

Vedoucí práce:

Mgr. Dagmar Demjančuková, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Obsah

ÚVOD.....	1
STŘEDOVĚK	2
ZAKLÁDÁNÍ KLÁŠTERŮ.....	3
POČÁTKY MNIŠSTVÍ.....	4
BENEDIKTINSKÝ ŘÁD.....	4
CHARAKTER VÍRY VE STŘEDOVĚKU	6
CHARAKTER STŘEDOVĚKÉ LITERATURY.....	8
LITERÁRNÍ ČINNOST KLÁŠTERŮ.....	8
KLÁŠTERNÍ SCRIPTORIA	9
KLÁŠTERNÍ KNIHOVNY.....	10
KODEXY.....	11
DĚJEPISECTVÍ.....	12
KRONIKY.....	13
KLÁŠTERNÍ ŠKOLY	16
ZÁKLADNÍ VZDĚLÁNÍ.....	18
STŘEDOŠKOLSKÉ VZDĚLÁNÍ	18
KAROLINSKÉ RENESANCE.....	19
HOSPODÁŘSTVÍ KLÁŠTERŮ.....	21
POUTNICTVÍ	22
POHOSTINSTVÍ.....	24
RELIKVIE	25
UMĚNÍ.....	26
ARCHITEKTURA.....	28
SANKT GALLEN	29
ZÁVĚR.....	31
RESUMÉ.....	32
POUŽITÁ LITERATURA	33
PŘÍLOHY.....	35

ÚVOD

Cílem této práce je reflektovat kulturní a sociální funkce klášterů ve středověku. Vzhledem k omezenému rozsahu práce nemůže práce postihnout všechny funkce středověkých klášterů. Proto jsem se zaměřila, dle mého názoru, na klíčové funkce.

Nejprve přiblížím samotné období středověku. V definování začátku i konce středověku se různé definice rozcházejí, proto uvedu více stanovisek. Nejprve se zaměřím na kulturní funkce klášterů. Budu zde věnovat pozornost literární činnosti klášterů. Ta byla velmi podstatná nejen pro samotný středověk, ale díky této činnosti se nám dochovaly podstatné prameny středověké kultury a myšlení. Zároveň nám středověk zachoval díla antiky. Budu se proto věnovat procesu šíření literatury v kláštorech, samotnému vzniku kodexů a nastíním podobu klášterních knihoven. Dále zaměřím pozornost na historickou literaturu a středověké kroniky. Kláštery plnily také funkci vzdělávací, proto se budu věnovat charakteru klášterních škol. Krátce se zaměřím i na podobu základního i středoškolského vzdělání. Univerzitám zde pozornost věnovat nebudu a to z důvodu, že kláštery již v tomto období nezastávaly zásadní postavení v univerzitním vzdělávání. Jelikož do podoby vzdělání zasáhly i karolinské renesance, uvedu i jejich vliv na podobu klášterního školství. Kulturní funkce klášterů doplní kapitola věnující se umění a architektuře. Postihnou středověké umění a architekturu by si vyžadovalo samostatnou a velmi obsáhlou kapitolu. Jelikož v této práci kladu důraz na středověké kláštery, budu se tomuto okruhu věnovat jen v úzké souvislosti s nimi.

Tato práce se bude věnovat i funkci sociální, proto se zde zaměřím na hospodářství klášterů. Vzhledem k tomu, že hospodářství souvisí s fungováním společnosti, přiblížím i tyto sociální aspekty středověku. Kláštery byly samozřejmě středisky zbožnosti a s tím souvisí kapitola věnovaná poutnictví. Jak budu níže pojednávat, kláštery měly nelehký úkol, který spočíval v péči o poutníky a nemocné a s tím souviselo i jejich poslání poskytovat pohostinství a zázemí. Pozornost jsem zde také zaměřila na aspekty života a mentality středověkých lidí. Vzhledem k tomu, že tyto faktory ovlivňovaly nejen víru středověkého člověka, ale také vnímání reality a světa, jsem se do této práce rozhodla zařadit i tyto aspekty. Věnovala jsem pozornost charakteru středověké víry a symbolice ve vnímání středověkých lidí, která se také promítá do uměleckého odkazu středověku. Jelikož benediktinský řád byl ve středověku dominantním řádem, poslouží mi v této práci k vzorovým příkladům. Byl svými ideály vzorem pro

středověkou křesťanskou společností, a proto jej v kapitole věnující se architektuře použiji za vzorové řešení kláštera. Pozornost zaměřím i na religiózní charakter umění.

STŘEDOVĚK

Středověk je označením doby přibližně od roku 500 až do roku 1500. Jak název středověk napovídá, jedná se o označení určitého mezidobí, doby trvající mezi obdobím starověku a obdobím novověku. Prameny hovoří o různých datech začátku středověku. Tradiční historiografie považuje za začátek středověku rok 476, kdy zanikla Západořímská říše, a tedy kdy byl podle tohoto stanoviska nastal konec starověku. Moderní historiografie považuje za ukazatele začátku středověku jiná významná data a události, které se staly kolem roku 500. Jedním přelomem může být rok 529, kdy došlo ke zrušení Platónské akademie v Athénách, tedy dalším významným znamením starověkého myšlení. Můžeme také za začátek středověku považovat rok 496, kdy bylo katolické křesťanství přijato Franky a tím začal silně působit vliv křesťanství na další germánské kmeny, křesťanství tak typické pro středověkou kulturu. Různé výklady se týkají i konce středověku. Tradičně je považován za konec středověku rok 1492, kdy Kryštof Kolumbus připlul k americkým ostrovům. Nový historický pohled nepovažuje tuto událost za příliš převratnou narozdíl od jiných událostí. Důležitější událostí dle moderní historiografie bylo dobytí Konstantinopole Turky, protože až do roku 1453 byla na Východě křesťanská jednotná společnost. Západ si tuto jednotu udržel až do roku 1517, kdy nastalo reformační hnutí v čele s Martinem Lutherem.¹ Ať se přikloníme k jakémukoli datu a události, je již jasné že se jedná o významné události označující příchod nové doby, doby přinášející jiné hodnoty a ideály a která významně zasáhne do dalších dějin lidstva.

---

¹ Spunar, Pavel. *Kultura středověku*, Praha : Academia, 1995, ISBN 80-200-0547-1, s. 43 – 44.

ZAKLÁDÁNÍ KLÁŠTERŮ

První kláštery ve středověku se zakládaly již v 5. a 6. století. Klášter středověku představoval pro mnichy nejen místo pro přiblížení se Bohu, ale navíc byl sociálním a materiálním útočištěm v nelehkých životních podmínkách středověku. Vzhledem k tomu, že ve středověku vznikalo mnoho řeholních řádů, se kláštery lišily. Zde proto uvedu základní rysy středověkých klášterů bez ohledu na řeholní řády. Klášter měl v první řadě být samostatnou institucí a měl být svou správou samostatný. Samozřejmostí bylo, že je místem modlitebním, ale navíc měl být i střediskem kultury.² Jak si níže ukážeme, klášter byl převážně střediskem kultury a vzdělání a až do 13. století si své privilegované postavení udržel.

Kláštery byly zakládány různými způsoby. Byly založeny jak panovníky nebo knížaty, tak biskupy i laiky. V první řadě zakladatelům šlo o zajištění si modliteb mnichů pro svou osobu a tím zajištění si spásy. Na druhé straně jim zakládání klášterů přinášelo jiné výhody. Založením si zřizovatelé zajistili služby kláštera, ať šlo o zázemí nebo o služby kláštera zřizovateli. Mít klášter na svém území bylo nejen známkou prestiže, ale byl i jistotou, že klášter bude vyhledáván, navštěvován a přinese další výhody v sociální i hospodářské sféře.³

Zakládání klášterů sloužilo i politickým účelům. Vztah klášterů a zakladatelů byl promyšlený. Kláštery získaly privilegia, dary nebo určité výhody a na oplátku byly donátorovi k dispozici nejen svými službami, ale i v politických záležitostech.⁴

Obdobím největší prosperity klášterů je období mezi 10. - 12. stoletím. V této době se nejvíce kladl důraz za klášterní způsob života. Život mnichů byl v tomto období považován za pravý ideál křesťanství. Mnich byl obrazem ideálního křesťana.⁵ Celkově se středověk vyznačuje silnou jednotou společnosti. Jednotou ve smyslu tzv. Corpus Christianorum, což je označením pro jednotné společenství křesťanů. Církev a politika byly na sobě závislé, ale zároveň spolu byly v jakémsi kontrastu. Navzájem se usměřňovaly a kontrolovaly.⁶

---

² Le Goff, Jacques. *Středověký člověk a jeho svět*, Praha : Vyšehrad, 1999, ISBN 80-7021-274-8, s. 44.

³ Krügerová, Kristina. *Řády a kláštery. Řády a kláštery : 2000 let křesťanského umění a kultury*. Praha : Slovart, 2008, ISBN 978-80-7391-121-8, s. 31.

⁴ Krügerová, Kristina. *Řády a kláštery*. s. 44.

⁵ Le Goff, Jacques. *Středověký člověk a jeho svět*, s. 40.

⁶ Spunar, Pavel. *Kultura středověku*, s. 43 – 44.

Počátky mnišství

Mnišství má na začátku středověku dvojí formu. Jde o mnišství eremitské a koinobitské. První z nich vzniklo v Egyptě ve 3. století. Název je od řeckého slova *eremos* – poušť. V této době docházelo k putování některých křesťanů na poušť, kde se rozhodli samostatně rozjímat a medítovat a tak se přiblížit Bohu. Tito eremité po svém návratu z pouště radili těm, kteří putování nepodstoupili. Zde také najdeme původ označení mnich. Mnich se v řečtině označuje slovem *monachos*, což souvisí právě se slovem *monos* tedy v překladu sám. Přibližně o dvacet let později se objevuje koinobitské mnišství. To navazuje na předešlé, ale přináší představu společného soužití mnichů v kláštorech – monastýrech. Původ slova koinobitský najdeme opět v řečtině. *Koinoia* je výraz pro společenství a *bios* znamená život. U toto mnišství můžeme sledovat první stanovená pravidla – řehole. Ta sepsal církevní otec Bazil Veliký v Malé Asii. V 5. století navazuje na společný život mnichů biskup Augustin, který působil na africkém Západě. Ten je považován za zakladatele řeholních kanovníků. Vychází totiž ze společného života kněžích řízeného pravidly – kánony.⁷

Benediktinský řád

Svatý Benedikt žil přibližně mezi lety 480 – 550. Hlavním pramenem, ze kterého se dovídáme o jeho životě, je dílo *Život svatého Benedikta* pocházející z konce 6. století. Autorem byl papež Řehoř Veliký. Z tohoto spisu vyplývá, že Benedikt se narodil ve střední Itálii. Zastával asketický způsob života a poučoval o něm své žáky. Po svých putováních se usazuje na Monte Cassinu a zakládá zde klášter, určený pro monastický život a působí zde po zbytek svého života.⁸ Jak má fungovat klášter podle svatého Benedikta nyní přiblížím.

Benediktinský klášter byl vlastně místem pro společný život mnichů, které spojuje víra a asketický život. Mnich se v klášteře naučí čelit ďáblu a až poté může podle Benedikta přistoupit k putování. Benedikt uznává poutnický život, ale jeho pozornost je v první řadě věnována klášternímu životu. To je dle něho základem ze kterého se dá vycházet. Proto není divu, že podmínkou pro přijetí do kláštera je mu celoživotní členství a naprostá poslušnost.

⁷ Spunar, Pavel. *Kultura středověku*, s. 47 – 48.

⁸ Lawrence, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, Praha : Vyšehrad, 2001, ISBN 80-7021-536-4, s. 23 – 25.

Klášter jak ho Benedikt vnímal je samostatným celkem, který není nijak zásadně vázán na další kláštery. Tato řehole vyžadovala zřeknutí se majetku novými mnichy. Ten byl buď věnován chudým, nebo samotnému klášteru. To také přispívalo k samostatnosti společenství. Benedikt však nezastává názor, že by měl klášter disponovat velkým majetkem. Ve skutečnosti nebyl klášterní život chudý ohledně životních podmínek. Majetek kláštera spolu s dotacemi okolního světa přinášel členům kolikrát lepší podmínky než svěským lidem. Právě tato skutečnost vystavila kláštery kritice.⁹ Středověká mentalita byla, jak jsme si už ukázali, ovlivněna značnou nejistotou. Středověký člověk je ovládán strachem. Vládne nejistota jak v materiální oblasti života, tak v duchovní sféře. Proto také není divu, že mnoho lidí zvolilo život v klášteře. Za cenu askeze a rozjímání si zajistili sociální i materiální jistotu.¹⁰

---

⁹ Lawrence, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, s. 29 – 32.

¹⁰ Le Goff, Jacques. *Kultura středověké Evropy*, Praha : Odeon, 1991, ISBN 80-207-0206-7, s. 308.

CHARAKTER VÍRY VE STŘEDOVĚKU

Víra středověkého člověka byla značně diferencovaná. Nepoznané přírodní jevy byly připisovány jak Boží vůli, tak i magickým bytostem. Zároveň však byla Bible považována za obecný vzor. Vše podle středověkého člověka závisí na Boží vůli.¹¹ Středověkou víru značně ovlivňovala představa d'ábla. Je nutné poznamenat, že v raném středověku nebyla d'áblu připisována taková síla a nebudil takový strach oproti pozdějšímu středověku. Největší sílu si tato představa získala v 11. století. Důvod se pokusím zodpovědět u Jorge Blaschkeho. Pro kněží byl totiž d'ábel ideálním prostředkem udržovat v lidech strach. Církev neustále varovala před jeho svody a přeměnami a hlavně před sexuálním pokušením. Sám autor o církevním zákazu sexuálního styku tvrdí, že se stalo až církevní posedlostí. Tento strach, který církev v lidech vzbuzovala, se stal až patologickým a vedl i k poruchám psychiky lidí.¹² „Skutečnost je pro lidi středověku černá a bílá, střední cesty není. Ostatně není černá barvou d'ábla, bílá barvou andělů, věrných služebníků Božích?“¹³

Abychom pochopili středověký charakter víry, je nutné si uvědomit určité souvislosti, které na středověké lidi každodenně působily. Zde se je pokusím nastínit.

Člověk středověku žil v nejistotě pramenící jak z podmínek životních, tak z niterních pocitů, které prožíval. Například noc byla tehdy temná a nebezpečná. Byla příležitostí pro zvířecí predátory i pro lidské útoky. Strach z noci živil představy o mystických bytostech. Ve středověku docházelo k válkám a křížovým výpravám. Středověk si prošel výraznými klimatickými pohromami, jako například extrémními mrazy, dešti a tím pádem i neúrodou. To také vedlo k hladomoru a bídě. Zároveň prošel celou Evropou mor, který připravil o život až 20 milionů lidí.¹⁴ V těchto extrémních podmínkách, které byly připisovány nastávajícímu konci světa, poukazovali mniši na strašný konec, který postihne bezvěrce, kteří nežijí ctnostným životem.¹⁵ Tím dosáhli toho čeho chtěli, jelikož si tak zajistili příchod nových členů do kláštera. Hlásali, že nastává konec světa a tím si zajistili až tisíce lidí do svých řad.¹⁶

---

¹¹ Blaschke, Jorge. *Záhadný středověk : Tajné dějiny klášterů, konventů, řeholníků a vojenských řádů*, Praha : Mladá Fronta, 2006, ISBN 80-204-1364-2, s. 100 -102.

¹² Blasche, Jorge. *Záhadný středověk*, s. 102 – 105.

¹³ Le Goff, Jacques. *Kultura středověké Evropy*, Praha : Odeon, 1991, ISBN 80-207-0206-7, s. 170.

¹⁴ Blaschke, Jorge. *Záhadný středověk*, s. 15 – 20.

¹⁵ Tamtéž, s. 17.

¹⁶ Tamtéž, s. 113.

Proto není divu, že si lidé volili život v kláštřech, který přinesl určité výhody. Nejenže si člověk-mnich zajistil střechu nad hlavou a určité materiální jistoty, ale našel zde oporu v duchovní oblasti. Zde například čelil děsivé tmě ve svých modlitbách a posiloval tak svou víru. I přesto se kláštery nevyhnuly nemocem a hladu, ale ani nájezdům, které ničily jejich klášterní majetek. Jak Blaschke konstatuje, i přes řeholní život žili mniši kolikrát v mnohem lepších podmínkách než okolní svět.¹⁷

Závěrem bych ráda poukázala na názor Le Goffa, který poznamenává, že je důležité si uvědomit, jak silně byl ve středověkých lidech zakořeněný strach z pekla a jak se soustřeďovali na spásu. Pokud bychom si tyto aspekty neuvědomili, nepochopili bychom jejich mentalitu, neboť bychom se mohli divit jejich nezájmu o majetek či moc.¹⁸

Pozoruhodnou úlohu měly ve středověku dvě vědy – alchymie a astrologie. Těmto vědám se věnovalo mnoho mnichů v kláštřech, proto se nám dochovalo i několik textů tohoto charakteru z klášterního prostředí.¹⁹ Odpověď na to, proč zrovna tyto vědy byly tak populární, bych si dovolila najít v citátu z knihy Jorge Blaschkeho. „Důležitá byla i astrologie, jelikož jako druhá po Bohu určovala řád všech věcí.“²⁰

Pokud bychom se v krátkosti zaměřili na středověké vnímání vesmíru, tak dle středověkého myšlení Země leží ve středu vesmíru, je kulatá a nehybná. Země se pro středověké lidi skládá pouze z Evropy, Afriky a Asie. I zde se odráží křesťanská víra a to tak, že za střed Země byl považován Jeruzalém. Zároveň Východ středověk umisťuje na sever. Tyto představy přetrvávaly přibližně až do 13. století.²¹ Pozdější mapy naopak na sever umisťují jih.²²

Celkově je realita ve středověku vnímána spíše skrze symboliku. Tedy například přírodu vnímá středověký člověk jako čtyři živly. Další symbolismy najdeme v následujících pojmech – les, moře, cesta. Les symbolizuje temnotu, moře svět se svými pokušeními a cesta je synonymem pouti a hledání.²³ Tuto symboliku reality vysvětluje Jacques Le Goff ve své knize *Kultura středověké Evropy* následovně: „... navazují lidé středověku kontakt s fyzickou skutečností prostřednictvím mystických a pseudovědeckých abstrakcí.“²⁴

---

¹⁷ Blaschke, Jorge. *Záhadný středověk*, s. 17 – 18.

¹⁸ Le Goff, Jacques. *Kultura středověké Evropy*, s. 193.

¹⁹ Blaschke, Jorge. *Záhadný středověk*, s. 100 – 102.

²⁰ Tamtéž, s. 102.

²¹ Le Goff, Jacques. *Kultura středověké Evropy*, s. 148 – 149

²² Breuers, Dieter. *Na hradech, v kláštřech, v podhradí*, Praha : Brána, 1999, ISBN 80-7243-048-3, s. 31.

²³ Le Goff, Jacques. *Kultura středověké Evropy*, s. 148 – 149.

²⁴ Le Goff, Jacques. *Kultura středověké Evropy*, Praha : Odeon, 1991, ISBN 80-207-0206-7s. 148.

CHARAKTER STŘEDOVĚKÉ LITERATURY

Ve středověké literatuře nejde o originalitu. Díla jsou většinou anonymní a neosobní. Literární díla středověku mají často podobné rysy. Důvodem byla jak tematika, tak literární formy středověku. Typická pro literaturu středověku byla úcta k autoritám. Za autority byly považovány biblické texty, ale také je zde patrný vliv antických autorit. Čím však byly autority starší tím byly významnější. Ve středověku zpravidla nenajdeme autoritu žijící v dané době. Síla autorit je asi nejvíce zřejmá v citaci. Uměním autora je vhodný výběr citace a autority. Proto v mnoha středověkých literárních dílech najdeme na začátku textů citát.²⁵

Literární činnost klášterů

Klášter byl v raném středověku hlavním střediskem literární kultury. Je tedy samozřejmé, že literární charakter se nesl v křesťanském duchu. V první řadě klášterní scriptoria produkovala liturgické spisy sloužící bohoslužbám. Jedná se o žaltáře, evangeliáře, sakramentáře, misály, temporály, breviáře a graduály. Písaři také vytvářeli religiózní spisy sloužící pro soukromé čtení.²⁶

V kláštorech se knihy nejen uchovávaly, ale i šířily opisováním. Avšak do doby než se knihy začaly opisovat, knih byl nedostatek. Kláštery si musely knihy pro četbu nejprve obstarat. Proto v 7. století pravidelně docházelo k putování za knihami, zejména do knihovny v Římě. Pro rozšíření klášterních knih docházelo i k výměně knih mezi samotnými kláštery. Příchod poutníka s novým exemplářem byl velmi ceněn a oslavován, jelikož přinášel nové texty, které bylo zapotřebí opsat a tím rozšířit malé klášterní knihovny.²⁷ Samotné šíření knih nebylo ve středověku vůbec jednoduché. Vynález knihtisku přišel až na konci středověku Guttenbergem, respektive v polovině 15. století. Proto se do té doby knihy šířily ručním opisem.

---

²⁵ Spunar, Pavel. *Kultura středověku*, s. 120 – 122.

²⁶ Krügerová, Kristina. *Řády a kláštery*, s. 68.

²⁷ Blaschke, Jorge. *Záhadný středověk*, s. 182 - 184.

Klášterní scriptoria

Ve středověku nešlo o vytvoření nových textů, ale o přetrvání biblických opisů. Pro neustálé opisování sloužily v klášterních knihovnách *scriptoria* – písařské dílny.²⁸ Před zavedením scriptorií mniši opisovali v tmavých místnostech osvětlených jen světlem svíček nebo svícnů. Později se písařská činnost přesunula do písáren, které měly okna a tak příjemnější denní světlo. Samotný opis trval přibližně půl roku. Důležitou úlohu měly kromě samotného písaře i osoby, které připravovaly pergamen a kodex.²⁹ Postupná dělba práce ve scriptoriích vedla ke vzniku samostatné práce jak písařů, tak dalších činností. Například kaligrafů nebo činností spojené s výzdobou knihy – iluminátorů a miniátorů.³⁰ Miniátoři se věnovali knižní malbě. Název je odvozen z latinského slova *minimum* což znamená rumělka. Název je takto odvozen proto, že rumělka se v raném středověku využívala pro kontury a perokresby.³¹

Než se knihy dozdobily mohlo uběhnout i několik let. Pokud bychom měli některému řádu připsat největší zásluhu za písařskou činnost byl to řád benediktinů. Mnichům tohoto řádu, který byl založen v 6. století, bylo přímo ukládáno číst knihy a opisovat je.³² U tohoto řádu se pozastavím. V benediktinském klášteře se nejprve opisovaly knihy pro liturgii. Na dalším místě byly knihy vzdělávací, které byly opisovány tolikrát, kolik bylo potřeba kopií pro výuku. Mniši měli i možnost tvořit autorské texty. Klášterní scriptoria vykonávala i písařské služby na objednávku. Ty byly samozřejmě zdrojem příjmů pro klášter. Na objednávku panovníků mniši psali dopisy a různé dokumenty. Také knihy na žádost jen účelově opisovaly. Vzhledem k tomu, že výroba knih byla záležitostí nákladnou, nechávaly si kláštery na jejich výrobu materiál dodat a následně provedenou práci zaplatit. Zde je třeba poznamenat, jak cenné byly knihy ve středověku. Jak jsme si uvedli, jejich výroba byla zdoluhavá, potřebný materiál nákladný a množství odvedené práce k nezaplacení. Proto není divu, že knihy se natolik cenily, že se někdy používaly do zástavy nebo byly věnovány klášterům jako velký dar. Písařská činnost byla prováděna výhradně v kláštorech až do 13. století. Tehdy totiž začaly vznikat univerzitní vydavatelství, které byly jak rychlejší při výrobě a opisu knih, tak levnější. Literární činnost však z klášterů nevymizela. Přesto tato změna

---

²⁸ Spunar, Pavel. *Kultura středověku*, s. 90 – 91.

²⁹ Blasche, Jorge. *Záhadný středověk*, s. 184 – 188.

³⁰ Spunar, Pavel. *Kultura středověku*, s. 95.

³¹ Krügerová, Kristina. *Řády a kláštery*, s. 68.

³² Pavlát, Leo. *Tajemství knihy*, Praha : Albatros, 1988, s. 47.

později způsobila, že si i samotné kláštery najímali profesionální pisáře.³³ Přesto, že vznikem univerzitních vydavatelství klášter přišel o pozici literárního primátu, nacházíme značný kulturní rozdíl mezi těmito formami knih. Jak Jacques Le Goff říká je velký kvalitativní rozdíl mezi knihou klášterní a univerzitní. Hlavní rozdíl vidí v tom, že klášterní kniha je *klenotem* a v univerzitní knize vidí pouhý *nástroj*.³⁴

Klášterní knihovny

Správu středověké knihovny obstarával *armarius* - knihovník. Ten se staral o výpůjčky, stav knih a inventarizaci. V raném středověku byly klášterní knihovny spíše místem pro uložení knih. Knihovny pozdního středověku už plnily i funkci studovny.³⁵ Proto se rané středověké knihovny nazývaly *armarium*, což je v překladu skříň. Plnily totiž spíše funkci skladu knih.³⁶ Vzhledem k tomu, že v raném středověku byl knih nedostatek a teprve se začínalo s jejich šířením, není divu, že k vizi knihoven jako čítáren se dospělo až v následujícím období pozdního středověku.

Knihovny z počátku nebyly obsáhlé. Větší knihovny měly ve své sbírce kolem sto knih.³⁷ Čím významnější byl klášter, tím větší měl zpravidla knihovnu. Například v Sankt Gallen najdeme v 9. století více než 400 knih.³⁸ Knihy neustále podléhaly zkáze a i neustálé opisování přispívalo k jejich opotřebení. A jak jsme viděli, čím však byla knihovna větší, tím dodávala větší prestiž klášteru. Samozřejmě knihovny existovaly i mimo kláštery, například na hradech nebo palácích.³⁹ Knihovny mimo klášter měly různé podoby. Ve 13. století nastaly takové změny, které připravily kláštery o vůdčí postavení literárního střediska. Rozvoj měst vedl k jejich většímu významu a také vznik univerzit inicioval hromadný vznik knihoven různého zaměření. Vzniká tak nový typ kolejních knihoven. Objevují se knihovny soukromé, městské i královské, například Karla V. Moudrého.⁴⁰

---

³³ Lawrence, Hugh, *Dějiny středověkého mnišství*, s. 114 – 116.

³⁴ Le, Goff, Jacques. *Kultura středověké Evropy*, s. 324.

³⁵ Spunar, Pavel, a kol., *Kultura středověku*, s. 92.

³⁶ Goetz, Hans – Werner. *Život ve středověku*, Jihlava : H+H, ISBN 80-7319-025-7, s. 109.

³⁷ Blaschke, Jorge. *Záhadný středověk*, s. 184 – 186.

³⁸ Goetz, Hans – Werner. *Život ve středověku*, s. 109.

³⁹ Blaschke, Jorge. *Záhadný středověk*, s. 184 – 186.

⁴⁰ Spunar, Pavel. *Kultura středověku*, s. 92 – 94.

Kodexy

Věnuji zde pozornost podobě samotných středověkých knih. V raném středověku se používaly dva typy knih. Byly to papyrové svitky a kodexy. Kodexy byly jak papyrové, tak pergamenové.⁴¹ Název codex pochází z latinského cauda – kmen stromu.⁴² Středověká kultura dala přednost kodexu pergamenovému, což bylo velmi důležitou volbou, neboť vedlo nejen k trvanlivosti samotných knih, ale také k eliminaci knih nehodnotných. Jelikož se knihy musely z papyrových svitků přepsat na pergamenové, vedlo to k výběru knih hodnotnějších, respektive významnějších pro středověké vzdělance. Texty byly vybírány záměrně s křesťanskou tematikou. Dalo by se namítnout, že záměrný výběr tematiky vedl spíše ke znehodnocení odkazu literární kultury. Je však důležité si uvědomit, že díky tomuto procesu máme informace o charakteru středověkého myšlení. I přes tento proces výběru se nám zároveň dochovaly texty starověku, které by na papyrovém svitku podlely zkáze.⁴³ Samotný středověký pergamen byl vytvářen ze zvířecí kůže, převážně z telecí, ovčí nebo kozí. To prováděli *introligátoři*. Introligátory byly až do 13. století převážně mniši, jelikož do této doby vznikaly knihy převážně v kláštorech. Pergamen byl oproti papyru pevnější a dalo se na něj psát oboustranně. Dvoulisty pergamenu byly vkládány do sebe a sešívány. Tak vznikl kodex. Bylo tak umožněno vkládat poznámky i listovat.⁴⁴ Důležitost středověkých klášterů pro knižní kulturu dokládá i následující úryvek. „Clastrum sine armario est quasi castrum sine armamentario“ – latinské středověké úsloví o klášteře bez knih, který je jako hrad beze zbraní, nejlépe dokládá, jak si jednotlivé řády považovaly písarského umění.⁴⁵

---

⁴¹ Spunar, Pavel, a kol., *Kultura středověku*, s. 89 – 90

⁴² Krügerová, Kristina. *Řády a kláštery*, s. 68.

⁴³ Spunar, Pavel, a kol., *Kultura středověku*, s. 89 – 90.

⁴⁴ Pavlát, Leo. *Tajemství knihy*, s. 37 – 40.

⁴⁵ Pavlát, Leo. *Tajemství knihy*, Praha : Albatros, 1988 s. 48.

DĚJEPISECTVÍ

Zájem o minulost je patrný ve všech obdobích lidských dějin. Středověk nebyl výjimkou.

Historiky byly ve středověku vzdělanci v latině, proto jich většinu najdeme v řadách duchovních. Mniši v kláštorech měli k dispozici klášterní knihovnu, která jim zaopatřila podklady pro psaní. Dále byli zaopatrzeni klášteřem ekonomicky. Klášter totiž mohl financovat výrobu těchto knih.⁴⁶

Zároveň je v kronikách patrná středověká představa dějin, které mají počátek i konec. V ideálním případě začínají kroniky Stvořením a končí u autorovy doby. Zároveň zde narážíme na snahu kronikářů postihnout světové dějiny, ale ve skutečnosti se setkáváme s líčením dějin a událostí vztahujících se k autorově regionu, době a znalostem, které se k němu dostaly.⁴⁷ Zároveň byly dějiny pro středověké lidi výrazem božího působení na světě, byly odrazem jeho skutků na lidstvu. Proto se také můžeme, avšak jen zřídka, setkat v historických textech s líčením událostí, které se stali hříšníkům za nectnostný život a naopak líčení pozitivních důsledků života ctnostných lidí. Většinou však středověcí historici popisují události své doby. Důvodem byl zajisté nedostatek podkladů pro vytvoření takových textů, ale jak Christopher Brooke poznamenává středověký člověk nedisponoval potřebnou historickou představivostí. Mniši, nejčastější tvůrci kronik, si informace mohli obstarat skrze příchod poutníků nebo se sami vydat na cesty.⁴⁸

Typickým pro středověké vnímání dějin je pesimismus. Ten pramení z víry, že svět dospěl do šestého věku a ten je věkem sešlým a tak svět umírá. Proč zrovna šestý věk se pokusím nastínit. Počet šesti pochází z judaismu a označuje šest dní v týdnu. Zároveň dle středověkého myšlení prochází člověk i vesmír šesti stádii, například člověk prochází dětstvím, mládím, jinoštvím, zralým věkem, stářím a sešlostí věkem. Odtud svět ve věku sešlém.⁴⁹

V této práci jsem dějepisectví zvolila jako samostatnou kapitolu. Pro úplnost poznamenávám, že ve středověku nebyla historie považována za samostatný vědní obor. Sloužila spíše jako součást jiných disciplín, které doplňovala. Šlo například o gramatiku, rétoriku nebo filozofii.⁵⁰

---

⁴⁶ Spunar, Pavel. *Kultura středověku*, s. 136 – 137.

⁴⁷ Le Goff, Jacques. *Kultura středověké Evropy*, s. 174.

⁴⁸ Brooke, Christopher. *Evropa středověku v letech 962 - 1154*, Praha : Vyšehrad, 2006, ISBN 80-7021-831-2, s. 28 – 29.

⁴⁹ Le Goff, Jacques. *Kultura středověké Evropy*, s. 175.

⁵⁰ Spunar, Pavel. *Kultura středověku*, s. 138.

Kroniky

Předchůdci kronik byly anály. Tento typ textů představuje nejjednodušší formu. Název vychází z latinského *annus* tedy rok. Jedná se o jednoduché a krátké zápisy událostí. Zápisy jdou po sobě podle let, proto bývají psány několika autory. Po smrti autora pokračuje v zápisech autor další. Anály obsahují důležité události, které se daný rok staly. Zde samozřejmě narážíme na skutečnost, že záleželo na tom, kdo spisy psal. Byly zaznamenávány události důležité pro autora, respektive pro klášter ve kterém anály vznikly.⁵¹ Jako pomůcka při sepisování análů sloužily tzv. velikonoční tabulky, které sloužili pro stanovení dat v daném roce.⁵²

Složitější a po literární stránce hodnotnější jsou středověké kroniky. Ty byly snad nejrozšířenější formou ve středověku. Ty už většinou nebývají anonymní. Jsou totiž narozdíl od análů psány většinou jedním autorem. Zde je kladen důraz na chronologické řazení dějů.⁵³ Kroniky měly ve středověku sloužit i k mravnímu ponaučení. Měly přinést poučení skrze minulé události a tím čtenáři nahlédnout božím plánům. Takto se kroniky psaly přibližně do 11. století. Tehdy totiž došlo ke změnám tvorby dějepisných textů. Autoři kronik se od 11. a 12. století snažili více o literární formu textu a projevit do něj své myšlenky a pocity.⁵⁴

Je důležité poznamenat, že v období středověku nenajdeme objektivního historika. Tyto listiny byly totiž psány na objednávku nebo byly podmíněny tvůrcovým vnímáním a prostředím ve kterém žil. Proto se v těchto pramenech setkáváme s mnoha idealizovanými panovníky.⁵⁵ „A jak známo, čím chleba jíš, toho píseň zpívej.“⁵⁶ Působil zde i další nepříliš zřejmý aspekt, který nedovoloval středověkým lidem být objektivní. „Objektivita v moderním smyslu by byla v rozporu s jejich představami o vyjevení božího plánu, což bylo obvykle jejich

---

⁵¹ Spunar, Pavel. *Kultura středověku*, s. 138 – 139.

⁵² Brooke, Christopher. *Evropa středověku v letech 962 – 1154*, s. 24.

⁵³ Spunar, Pavel. *Kultura středověku*, s. 139.

⁵⁴ Brooke, Christopher. *Evropa středověku v letech 962 – 1154*, s. 23.

⁵⁵ Breuers, Dieter. *Na hradech, v kláštřech, v podhradí*, s. 60.

⁵⁶ Breuers, Dieter. *Na hradech, v kláštřech, v podhradí*, Praha : Brána, 1999, ISBN 80-7243-048-3s. 60.

naléhavým cílem v těch událostech, které je podnítily k napsání toho či onoho historického díla.⁵⁷

Z historického hlediska zde narážíme na další zajímavý fenomén. Mnoho panovníků z těchto listin pochází z velmi prastarých rodin. Důvod takového líčení kořenů rodiny panovníka najdeme v povaze středověkého myšlení. Prestiže se panovníkovi dostávalo, pokud byl jeho rod co nejstarší. Toho bylo docíleno díky fantasknímu líčením panovníkova původu, o který se většinou postarali písaři. Vzhledem k tomu, že o panovníkovi se lidé dozvídali pouze z doslechu nebo jej mohli vidět při putování po své zemi, nebylo těžké vylíčit panovníka v růžových barvách. I díky tomuto faktu nebylo složité mu připisovat zvláštní až mystický původ. Najdeme i více kritické autory kronik a životopisů. Příkladem může být Einhard, kronikář ve službách Karla Velikého. Ten se o některých vlastnostech svého nadřízeného vyjádřil nelichotivě, nutno však poznamenat, že své poznámky uveřejnil až po smrti Karla Velikého. Ve středověkých kronikách nebyla kritika chlebovárců žádoucí. Naopak v protivnících svých pánů byly nacházeny všechny možné negativní vlastnosti a s notnou dávkou kritiky líčeny.⁵⁸

„Ačkoli naprostá většina středověkých historiků po celá staletí pocházela z monastického prostředí, vlastní *dějiny klášterů* se až na výjimky objevují poměrně pozdě. Mniši psali od nejstarších dob běžně univerzální dějiny, dějiny národů, panovníků a států, jen výjimečně dějiny svého kláštera.“⁵⁹ Nejstarší spisy o klášterních dějinách se objevují v 9. století. Jejich rozmach přichází až v 11. století. Tyto historické spisy neměly jen za úkol zaznamenat klášterní dějiny, nýbrž i zajistit propagaci kláštera. Měly také sloužit k ponaučení potencionálních poutníků. Proto není divu, že v některých takových spisech narážíme na líčení zázraků. Zároveň se můžeme setkat s líčením kolonizační činnosti, jelikož je zde spojitost kláštera a kolonizace.⁶⁰ Důvodem tak pozdního rozvoje klášterních dějiny mohl být fakt, že v 10. století disponovali gramotností pouze vzdělaní mniši v kláštorech. V této době byla šlechta i vladaři negramotní. Ve 12. století se již setkáváme se vzdělanci ve vyšších kruzích společnosti, ale povětšinou mají ve službách právě literáty z klášterů.⁶¹

---

⁵⁷ Brooke, Christopher. *Evropa středověku v letech 962 – 1154*. Praha : Vyšehrad, 2006, ISBN 80-7021-831-2, s. 30.

⁵⁸ Breuers, Dieter. *Na hradech, v kláštorech, v podhradí*, s. 60 – 63.

⁵⁹ Spunar, Pavel. *Kultura středověku*, Praha : Academia, 1995, ISBN 80-200-0547-1, s. 153.

⁶⁰ Spunar, Pavel. *Kultura středověku*, s. 153 – 154.

⁶¹ Brooke, Christopher. *Evropa v letech 962 – 1154*, s. 42 – 43.

Pro klášterní historickou literaturu jsou typické miráky – spisy o zázracích světců, které se těšily velké oblibě mezi samotnými mnichy. Jednalo se například o zázračné líčení uzdravení nemocných. Tyto spisy vznikaly v klášterech a byly zde i několikrát přepisovány, aby odpovídaly dobovému trendu. Zde shledáme důležitý sociální odkaz těchto spisů. Nejenže čím byly tyto miráky zajímavější a působivější, tím více dodávaly prestiž klášteru, ale také způsobily, že klášter byl díky nim vyhledáván jako významné poutní místo.⁶² Tato literární činnost se postarala o šíření samotné víry křesťanství ale i významu klášterů a jejich důležitosti pro společnost.

Ve středověku byly populární životopisy světců. Měly za úkol umocnit jejich svatost. Většinou se z nich vyvinuly legendy plné zázraků. Obsahovaly život světce i jeho umučení. Pokud bychom si představovali životopisy jako biografii světců tak ty byly ve středověku velmi vzácné. Většinou se setkáme s životopisy panovníků a knížat. Nalezneme i autobiografie, převážně kněžích a vzdělaných panovníků.⁶³

---

⁶² Goetz, Hans – Werner. *Život ve středověku*, s. 110.

⁶³ Spunar, Pavel. *Kultura středověku*, s. 140.

KLÁŠTERNÍ ŠKOLY

Klášterní školy byly určeny hlavně dětem. Pro klášter byly důležité děti jako *nutrité* – trvalí členové kláštera. Proto se jim věnovala pozornost. Poskytovat vzdělání lidem, kteří nepatřili do klášterního okruhu, bylo zakázáno. Výjimkou byly občas děti významných donátorů. Některá benediktinská opatství vlastnila školy ve městě. Většinou se zde vyučoval zpěv nebo gramatika. Gramatika zde vyučovaná však sloužila převážně k potřebám liturgickým. Samotní mniši však v těchto typech škol neučili. Byli zde najímání učitelé a za výuku se vybírali peníze. Je však důležité poznamenat, že tyto školy mimo klášter nebyly vyhledávány pro výuku samotných mnichů. Ti se až do poloviny 13. století vzdělávali v klášterních školách. Bylo odmítáno studium v městských školách, protože je vedli světští kněží. Důvody můžeme hledat ještě v dalších pohnutkách. Najdeme je ve strachu pramenícího z pokušení města pro mladé mnichy. Důvod neochoty vzdělávat mnichy v městských školách najdeme i v nepříliš zřejmém aspektu. Tkvělo to v povaze myšlení klášterních učitelů 12. století. Ti zastávali názor, že nejde sloučit školní aktivity s řeholí klášterů. Povaha klášterního učení se totiž nesla v duchu křesťanství, byla cestou k Bohu. Změnu ve 12. století přinesla scholastika. Toto učení přináší obrat v metodách a samotnému charakteru vzdělání. Scholastika přináší dialektické a analytické myšlení a tím nastoluje novou podobu teologie. Scholastik a mnich se tak rozcházel v metodologii. Scholastika používala disputace a tím logicky dospěla k vysvětlení problému stanoveného v určitém textu. To bylo právě tím, čeho se klášterní učenci obávali, jelikož logicky vysvětlovat obsah biblických textů a v debatách o nich diskutovat bylo na hranici hříchu. Klášterní teologii šlo o duchovní obsah textu a jeho morální význam, neusilovala o výklad textu.⁶⁴ Právě v tomto se scholastika a klášterní učenci rozcházejí, i když vycházejí ze stejných autoritativních textů.

---

⁶⁴ Lawrence, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, s. 139 – 144.

Kláštery musely čelit změnám, které přišly koncem 12. století. Vznikem univerzit a světských škol přišla klášterní vzdělanost o své postavení hegemonu. Mniši tedy přistoupily i ke studiu na světských školách, ale i přes tyto změny nacházíme v kláštorech tradiční podobu studia. Mnichové sice tyto způsoby učení akceptovaly, ale světské školy je svým novým uvažováním vlastně více utvrdily v náboženském cítění. Školy mimo kláštery se věnovaly klasifikaci přirozeného a nadpřirozeného, vlastně polemizovaly nad otázkami víry. Právě to bylo hlavním utvrzením ve víře mnicha.⁶⁵

Podobu středověké klášterní školy můžeme sledovat na plánu Sankt Gallen z počátku 9. století. Tento plán nebyl uskutečněn, přesto pro nás představuje hodnotné informace o středověké kultuře. Škola znázorněná na tomto plánu má pravoúhlý tvar a skládá se ze dvanácti tříd, které mají přibližně po 10 m². Plánek pravděpodobně znázorňuje i zastřešený dvůr sloužící pro odpočinek studentů mezi výukou. S největší pravděpodobností byla tato škola určena i pro studenty laiky, kteří neměli v plánu se stát mnichy. Tuto hypotézu nám může potvrdit vyobrazení samostatné části v jiném křídle kláštera pro obláty. Obláti byly děti, vychovávané v klášteře od útlého věku. Cílem bylo z nich vychovat mnichy, a aby setrvali v klášteře.⁶⁶ Jak Hans – Werner Goetz poznamenává, mnichem se většinou děti nerozhodli být z vlastní vůle, nýbrž je právě jako obláty dávali do kláštera rodiče. Až kolem patnáctého roku se stávali mnichy.⁶⁷

---

⁶⁵ Lawrence, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, s. 139 – 144.

⁶⁶ Riché, Pierre, Verger, Jacques, *Učitelé a žáci ve středověku*, Praha : Vyšehrad, 2011, ISBN 978-80-7429-028-2., s. 36 – 37.

⁶⁷ Goetz, Hans – Werner. *Život ve středověku*, s. 129.

Základní vzdělání

Podoba základního vzdělání se samozřejmě nesla v křesťanském duchu. Nejprve bylo zapotřebí si osvojit četbu. Žáci k tomuto účelu používali žaltář. Opakovali si verše a zapamatovali si je.⁶⁸ V 6. století zastávali všechny řehole tento postup - naučit se žaltář a až poté možnost číst samostatně a potichu. Hlavním cílem mnišského čtení bylo v první řadě spojení s Bohem.⁶⁹

Důležité také bylo si osvojit latinu. K tomu byly používány dvojjazyčné texty, dialogy. Naučit se číst latinsky bylo snazší než latinsky mluvit. Převládala mezi žáky komunikace v lidovém jazyce a komunikace v latině se používala v intelektuálních kruzích. To, že latinou se spíše psalo než mluvilo nám dokládají doporučení z významného benediktinského kláštera v Murbachu z 9. století, která nabádají k rozpravě mezi studenty pouze v latině. Psaní si žáci cvičili nejprve na tabulkách. Pro pokročilé byl psacím nástrojem pero a materiálem pergamen. K naučení počtům bylo používáno klasické techniky – počítání na prstech.⁷⁰

Středoškolské vzdělání

Středoškolské vzdělání se prohlubovalo skrze gramatiku latiny. Studium latinské gramatiky a slovní zásobě dopomáhali glosáře. Žák si prohlubuje znalosti skrze latinskou výslovnost a přízvuk a ty nadále uplatňuje u mše při čtení Písma. Ke studiu zde slouží texty jak křesťanské, tak pohanské. Díky četbě těchto textů může žák přistoupit k historii i geografii. Při středoškolském vzdělání si žáci zdokonalují rétoriku. Zde samozřejmě nacházíme vliv starověku, převážně řecké rétoriky. Dále se žáci věnují dialektice. Tyto tři nauky nazýváme trivium. Při středoškolském vzdělání se přistupuje i k quadriviu – aritmetice, geometrii, astronomii, hudbě. Například hudba byla vyučována dvěma způsoby. Formou cantus – praktickými hodinami a musica – teorií hudební vědy. Přesto se v této době přímo nerozlišuje mezi praxí a teorií.⁷¹

---

⁶⁸ Riché, Pierre, Verger, Jacques, *Učitelé a žáci ve středověku*, s. 38 – 40.

⁶⁹ Tamtéž, s. 22.

⁷⁰ Tamtéž, s. 38 – 40.

⁷¹ Tamtéž, s. 41 – 45.

Ve 12. století se hudba velmi rozvíjí právě díky klášterům. Nacházíme zde i pokusy o rozlišování teorie a praxe.⁷² Všech těchto sedm disciplín se nazývá svobodnými uměními. Ty jsou cestou k Bibli, ale ne ve smyslu výuky exegeze.⁷³

Karolinské renesance

Důležitou změnou se staly karolinské renesance. První proběhla v 8. – 9. století Karlem Velikým. Půdu mu již připravil jeho vzdělaný otec Pipin. Karel byl obklopen vzdělanci, kteří pocházeli z různých koutů francké říše. Z roku 789 pochází jeho reformní plány „Admonitio generalis“ neboli „Všeobecné napomenutí“. Jeho pozornost je zaměřena na biskupství. Zde u každého biskupství by měla být zřízena škola, která bude vyučovat základní vzdělání. Tím podle Karla bylo čtení, psaní, počítání a dokonce zpěv. Pozornost věnoval latině, kterou považoval za prostředek pochopení Bible. V tomto období školy začaly psát novou podobou písma. Šlo o písmo karolinské, nazvané podle Karla Velikého. Karlova pozornost není věnována jen vzdělání pro mnichy a kleriky, ale také dětem chudých křesťanů. Kněží mají vzdělání poskytnout bez nároku na mzdu. Povoleno bylo přijmout pouze dary rodičů. Jako hlavní střediska vzdělání v tomto období si můžeme uvést například Saint-Denis, Saint-Wandrille nebo Corbie.⁷⁴ Karel věnoval značnou pozornost výuce zpěvu. Mše vyžadovaly zpěv a těm, kteří měli talent, mělo být podle Karla poskytnuto další hudební vzdělání. Právě v Karlově době se objevují speciálně zaměřené školy, které se zpěvu věnují. Zpěv je zde silně spojen s liturgií.⁷⁵ Druhá karolinská renesance proběhla v 9. století. Iniciátory byly následovníci Karla Velikého. Ludvík Pobožný v 1. polovině 9. století kladl důraz na vzdělávání kněžích. Právě k němu se v této době obrátili biskupové s žádostí o zřízení veřejných škol. Pod pojmem veřejné chápali biskupové školy spravované veřejnou mocí. Nešlo o školy přístupné všem společenským vrstvám. Přesto měly tyto školy být umístěny v zemi tak, aby byly žákům přístupné.⁷⁶

---

⁷² Tamtéž, s. 112.

⁷³ Tamtéž, s. 41 – 45.

⁷⁴ Riché, Pierre, Verger, Jacques, *Učitelé a žáci ve středověku*, s. 26 – 28.

⁷⁵ Tamtéž, s. 40.

⁷⁶ Tamtéž, s. 31.

Tyto dvě karolinské renesance byly velmi významné. Jejich odkaz spatřujeme v udržení latiny a starověkých textů. Jak jsme si totiž výše ukázali, došlo ve středověku k výběru knih, které byly pro středověké vzdělance podstatné a eliminovaly se knihy nepříliš důležité. K tomuto procesu docházelo právě v období těchto dvou karolinských renesancí. I latina byla zachráněna díky důrazu na její používání v intelektuálních kruzích. Bez tohoto procesu by došlo k jejímu používání jen v její vulgární podobě.⁷⁷

Třetí karolinská renesance přichází v 10. století a trvá do století 11. Koncem 9. století dochází k zániku karolinské říše a k rozpadu dalších území v důsledku nájezdu dalších národů. Na kláštery dopadá krize způsobená rabováním. Tato krize trvá právě do 10. století, zde se naváže na tradici předešlých karolinských ideálů. Významná klášterní střediska této doby nacházíme například v Sankt Gallenu, Reichenau a Fleury.⁷⁸

Změny v intelektuálních sférách přicházejí koncem 11. století. Dochází ke kritice studia klasických autorů a ke kritice svobodných umění, která vedou vzdělance k práci úřednické a ta má být vykonávána laiky. Dalším důsledkem těchto změn je fakt, že se vytrácejí klášterní školy určené pro děti.⁷⁹ A jak jsme si již ukázali, změny ve společnosti přicházejí i ve 12. století. Nás zde zajímají změny související s klášterními školami. Důležitou změnou je přesvědčení, že klášterní školy mají sloužit pro přípravu na život v klášteře. Zároveň je uznáváno studium svobodných umění, ale v součinnosti s modlitbou, spojením s Bohem.⁸⁰

---

⁷⁷ Tamtéž, s. 46.

⁷⁸ Tamtéž, s. 50 – 56.

⁷⁹ Tamtéž, s. 64 – 68.

⁸⁰ Tamtéž, s. 69 – 72.

HOSPODÁŘSTVÍ KLÁŠTERŮ

Kláster nebyl synonymem chudoby, jak by se mohlo zdát. V raném středověku byly kláštery nejen panovníky obdarovávány, králi nebo šlechtou, ale disponovaly i značným majetkem z vlastních zdrojů. Zdroji byly například nájem z nemovitostí, které kláštery vlastnily ve městě a hlavně pronájem půdy. Majetek však vystavil kláštery stejným ekonomickým vlivům jako světské záležitosti. Nárůst obyvatel ve 12. století vedl k poptávce po půdě a surovinách a proto kláštery přistoupily k samosprávě pronajímaných pozemků. Změny ve společnosti přinesly rozvoj směny, tedy i důležitost peněz jako takových. Došlo i k zadlužení některých klášterů. U některých mohlo být důvodem dluhů poskytování pohostinství a údržba statků. U jiných šlo o zadlužení v podobě půjček, které kláštery měly v plánu vrátit z plánované výroby nebo sklizně, kterých však nedosáhly. Tyto faktory byly velmi důležité pro sociální sféru. Inflace, která trvala od 2. poloviny 12. století až do roku 1300, a změna životní úrovně vedly k problémům ve finanční oblasti. To se týkalo i klášterů. Musely se přizpůsobit změnám životní úrovně, tedy pohostinnost byla stále dražší, ale také čelily velkým daňovým výdajům. Disponovaly jak služebnictvem, tak majetkem. Inflace se tak klášterů dotkla v sociální sféře tím, že s nedostatkem finančních prostředků nemohly přijímat nové členy.⁸¹

Je důležité poznamenat, že původním cílem klášterů bylo být ekonomicky samostatnou institucí. Řehole vedla mnichy v první řadě k duchovní činnosti. Jejich posláním však bylo postarat se o poutníky a chudé. Zde narážíme na určitý protiklad. Protože důraz na duchovní činnost mnichů nejde ruku v ruce s ekonomickým zajištěním pohoštění a údržby klášterního majetku.⁸² To je důležité si uvědomit, pokud se pozastavíme nad tím, proč většina klášterů ve středověku byla v lepší situaci než lidé okolního světa.

Vzhledem k tomu, že kláštery musely zajistit své potřeby skrze zemědělskou činnost, přispěly i k rozvoji některých nástrojů. Byly to například vodní nebo větrné mlýny. Také přispěly ke zdokonalení zemědělských nástrojů. Jelikož u zrodu těchto vynálezů stáli členové klášterů, můžeme se proto setkat s tím, že některé vynálezy mají své patrony v řadách svatých.⁸³

---

⁸¹ Lawrence, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, s. 126 – 128.

⁸² Le Goff, Jacques. *Kultura středověké Evropy*, s. 203.

⁸³ Tamtéž, s. 203.

Nyní se přeneseme do pozdního středověku, protože zde se odehrály změny, které přinesly proměny samotných podmínek klášterního života. Od 13. století totiž nastává změna materiálních podmínek. V raném i vrcholném středověku nebyl kladen důraz na hmotné podmínky mnichů, ložnice byly společné a skromnost samozřejmostí. Od 14. století se setkáváme s oddělenými ložnicemi, s proměnou oblečení mnichů, potřebou kvalitnějších látek, také s vytápěním v budovách a potřebou různého nářadí a vybavení. Proměnilo se i vnímání vlastního majetku, což zahrnovalo pomůcky k hygieně, knihy a také devocionáře, což byli věci určené k osobním religiózním potřebám.⁸⁴

POUTNICTVÍ

Kláštéry hrály podstatný význam pro poutnictví. Nejen že samy byly zázemím pro poutníky, navíc spravovali i další sociální budovy, které se vyskytovaly na významných poutnických trasách. Někteří poutníci se vydávali na cesty nikoli z náboženských důvodů, ale byli vedeni důvody sociálními a materiálními. I pro ty byly kláštéry a jejich instituce k dispozici.⁸⁵

Povinnost kláštera přijímat poutníky byla značně náročná na materiální stránku. Uživiti všechny příchozí vyžadovalo velké náklady. Docházelo proto například k omezení počtu porcí jídla denně. Pro představu do jakých rozměrů se pohostinnost mohla dostat, uvádím příklad z Cluny, kde v polovině 12. století žilo kolem 300 mnichů a navíc se museli postarat o 10 000 chudých.⁸⁶

Poutníci tedy byli vedeni různými pohnutkami. Pro některé byla pouť cestou k odpuštění. Jiní putovali za uzdravením, protože pro ně byla svatá místa posledním východiskem. Někteří se vydali na cesty, aby unikly povinností, například válečným. Důvodem také mohla být touha po zážitcích a poznání.⁸⁷

---

⁸⁴ Krügerová, Kristina. *Řády a kláštéry*, s. 356.

⁸⁵ Tamtéž, s. 113.

⁸⁶ Ohler, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku a novověku*, Praha : Vyšehrad, 2002, ISBN 80-7021-510-0, s. 129.

⁸⁷ Tamtéž, s. 56 – 73.

Síla významu klášterů byla i v tom, že nejen že byly středisky křesťanství a ctnostného života, ale navíc byly místem, které disponovalo svatými předměty. Člověk, který klášter i jen navštívil, mohl najít duchovní klid a naději na spásu. Klášter byl prostředníkem mezi Bohem a lidmi. Odtud pochází středověký zvyk darování majetku klášterům za účelem vlastního duchovního obohacení. Tento proces probíhal jak mezi klášterem a obyčejnými lidmi, tak mezi panovníky a šlechtou.⁸⁸ Důležitost poutnictví pro křesťanskou společnost můžeme najít již ve Starém zákoně. „Z vyprávění ve Starém zákoně bylo známo, že Bůh se lidem ukázal a pomohl jim na určitých význačných místech. Vědělo se také, že Boží přátelé jiná místa posvětili svou činností, svým utrpením nebo tím, že tu odpočívá jejich tělesná schránka.“⁸⁹ Nyní uvedu nejvýznamnější poutní místa středověku. Na prvním místě šlo o svatá místa v Palestině. Dalším místem byl Řím a Santiago de Compostela.⁹⁰

Klášter byl obdarováván donátory. Avšak dary nebyly klášterům dávány bez očekávané protislužby. Panovníci od kláštera očekávali značnou pohostinnost. Při putování po království bylo zapotřebí se někde uložit k odpočinku a posílit se. Samozřejmě panovník neputoval sám, ale s početnou družinou. Ale zajistit pohostinství pro poutníky bylo velkým výdajem pro klášterní pokladnu. Většinou se tak s příchodem krále klášter dočkal dalších darů. Kláštery byly i místem využívané pro velká shromáždění a jednání. Prostory kláštera pro tyto příležitosti poskytovaly lepší možnosti než královský dvůr. Proto bylo na prvním místě, před pronájmem půdy, zajistit dostatek výrobků získaných z vlastních pozemků kláštera.⁹¹ Dalšími důvody dárců bylo například zajištění si správy majetku od kláštera. Nebo také formou tzv. prekarií si donátoři zajistili doživotní užívání kláštera. Také si chtěli zajistit jistotu vstupu do kláštera pro své potomky. Důvody darů byly i z dalších nemateriálních pohnutek. Donátoři si tím v neposlední řadě chtěli zajistit spásu duše.⁹²

---

⁸⁸ Le Goff, Jacques. *Středověký člověk a jeho svět*, s. 47.

⁸⁹ Ohler, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku*, Praha : Vyšehrad, 2002, ISBN 80-7021-510-0, s. 58.

⁹⁰ Krügerová, Kristina. *Řády a kláštery*, s. 112.

⁹¹ Lawrence, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, s. 126 – 128.

⁹² Goetz, Hans – Werner. *Život ve středověku*, s. 115.

Pohostinství

Nejčastěji mohli hosté zůstat v klášteře jen jednu noc. Jak jsme si již naznačili, klášter si potraviny zpravidla obstarával sám. Proto jídlo a pití, které bylo k dispozici v klášteře, odpovídalo místním zdrojům. Samozřejmě byly dispozice klášterů různé. Záleželo i na počtu poutníků a hostů. Proto v některém klášteře se podávalo i maso, v jiném jen chléb a voda. Většinou však bylo k dispozici i teplé jídlo, například kaše z luštěnin. Pokud se podíváme na ubytování, byl většinou dostatek lůžek. Zpravidla bylo v jedné místnosti postelí dvanáct (nebo násobek dvanácti), což mělo symbolizovat dvanáct apoštolů. Jak jsem už výše uvedla, světlo ve středověku bylo zajištěno pouze nákladnými svíčkami či lampami. Proto byly osvětlené místnosti většinou jen pro movitější hosty.⁹³

Ve středověké společnosti zastávaly kláštery velmi důležité místo v oblasti sociální péče. Taková středověká rodina se sice o své nemocné nebo staré členy rodiny starala, většinou však nedisponovala finančními prostředky. Proto byla zapotřebí pomoc kláštera. Klášter poskytoval stravu, hygienu i oblečení.⁹⁴

Zajímavou úlohu měl ve středověku *hospic*. Hospice zakládali různí zakladatelé, například města, panovníci, ale pro nás jsou podstatné ty, které zakládaly kláštery. Název pochází z latinského slova *hospes* což znamená host nebo také přítel. Jednalo se o skromné místo pro spánek s kuchyní. Zakládali se na trase poutních cest, u řek nebo v průsmycích. Těšili se velké oblibě z důvodů, které si dnešní člověk asi těžko představí. Při dlouhých cestách poutníka, kterému se při cestě kolikrát nevyhnula nemoc, byl nucen přečkat nebezpečnou noc a na kterého silně působily klimatické podmínky, přišel poutníkovi skromný hospic vhod. A ve středověké povaze myšlení si hospice získali až náboženský význam, jelikož v těžkých situacích cestovatelů, kteří byli na hranicích svých sil, dodala vidina hospice pocit záchrany a boží spásy.⁹⁵ Zároveň se z těchto hospiců později vyvinuly špitály – střediska péče o nemocné. Název špitál můžeme odvodit od hospic, hospital.⁹⁶ Špitály se zpravidla zřizovaly při městech.⁹⁷

---

⁹³ Ohler, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku*, s.132 - 136.

⁹⁴ Goetz, Hans – Werner. *Život ve středověku*, s. 111 – 112.

⁹⁵ Ohler, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku*, s. 138 – 139.

⁹⁶ Novák, Antonín. *Vědomí středověku : Z kulturních dějin prvního tisíciletí*, Praha : Mladá Fronta, 2007, ISBN 978-80-204-1487-8, s. 49.

⁹⁷ Ohler, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku*, s. 141.

Relikvie

Nejen knihy dodávaly klášteru prestiž. Byly to i relikvie, které vlastnit znamenalo si zajistit uznání a jistotu, že klášter bude lidmi vyhledáván. Putovalo se za nimi a to klášteru přinášelo zisk. Relikvie se vyskytovaly od raného středověku, ale největší rozmach shledáme v období křížových výprav. Účastníci křížových výprav se navraceli s ostatky, kusy oděvů, s různými věcmi nebo jejich částmi. Tento jev nabyl takové síly a důležitosti, že se objevilo až nereálné množství takových předmětů.⁹⁸ Můžeme rozlišovat mezi relikviemi primárními a výše zmíněnými sekundárními. Primárními relikviemi byly ostatky těl světců, sekundárními byly věci, které světcí patřili nebo takové, které se pojili k jeho životu.⁹⁹

Největší prestiží bylo pro klášter vlastnit tělo světce. To však bylo pro klášter mnohem náročnější na údržbu než sekundární relikvie. Záměrem jeho konzervace bylo nejen jej co nejdéle zachovat. Důležité bylo jeho zachovalostí dokázat posvátnost a zázračnost osoby, která byla zachovávána. Celý proces byl velmi podobný starověké mumifikaci.¹⁰⁰ Vidět ostatky světce nebo jeho relikvie znamenalo pro středověkého člověka přiblížení se k nebi a také se věřilo v jejich uzdravující moc. Všechny relikvie byly uchovávány v relikviářích - speciálních skříňkách. Návštěvník si je mohl prohlédnout právě přes ně malými otvory.¹⁰¹

Pokud bychom se celkově pozastavili nad významem klášterů ve středověku, bylo jejich důležitou funkcí zpřístupnit Boha lidem. Pro středověkého člověka bylo dle mého názoru snazší se utvrdit ve víře prostřednictvím konkrétních hmotných věcí, se kterými se mohl obyčejný člověk setkat v klášteře a pomodlit se k nim. Tento kontakt byl srozumitelnější, než pochopit Boha prostřednictvím teologie. Zároveň klášterní mniši zprostředkovali víru lidem.

---

⁹⁸ Blaschke, Jorge. *Záhadný středověk*, s. 177 - 180.

⁹⁹ Krügerová, Kristina. *Řády a kláštery*, s. 113.

¹⁰⁰ Blaschke, Jorge. *Záhadný středověk*, s. 180 -181.

¹⁰¹ Krügerová, Kristina. *Řády a kláštery*, s. 113.

UMĚNÍ

Umělec byl ve středověku chápán odlišně než v současné době. Středověk totiž umělce považuje zároveň za řemeslníka. Není zde ostrá hranice mezi těmito profesemi. Jak poznamenává Enrico Castelnovo, až od 13. století se můžeme setkat s vnímáním umělce jako člověka, který disponuje neobvyklými technickými dovednostmi.¹⁰² Umělecké dílo totiž podléhalo funkci užitkové a i proto se až do konce 14. století neseťkáme s oddělením postavy umělce a řemeslníka.¹⁰³ Až do 11. století se významní umělci nacházeli v duchovních řadách. Od 11. století v souvislosti s rozvojem měst tato skutečnost mění. Často se setkáváme s tím, že významné církevní osobnosti zasahovaly do umělecké činnosti zhotovitelů. Příkladem středověkého umělce nám může být mnich Tuotil žijící v 9. století. Dozvídáme se o něm z historického textu opata Ekkeharda IV. ze St. Gallenu. Tento mnich byl všestranný a nadaný. Věnoval se malbě, zlatnictví a vyřezával ze slonoviny.¹⁰⁴ Postup zhotovování uměleckého díla byl zajímavý. Umělec dostal od duchovních návrh díla. Duchovní rozhodovali o tematické, vyobrazených postavách a uspořádání. Umělec měl dílo zhotovit dle tohoto návrhu. S postupem času se užitková funkce díla dostává do pozadí a znázorňují se i věci, které jsou prostě krásné.¹⁰⁵

Umění středověku je samozřejmě podřízeno religiozitě. Důležitým náboženským podtextem je vnímání Krista. Ten je jak Bohem, tak člověkem. I všichni lidé kolem něho zobrazování jsou lidé. Tento podtext umožňuje, že středověkému člověku byli blízcí a mohl si tak jejich osudy či skutky vzít k srdci. Na středověkých výtvarných dílech můžeme shledat, že vyobrazení podléhá celkovému významu díla, nezáleží na přesném realistickém vyobrazení skutečnosti, ale na poselství, které má znázornit. Jde o znázornění světového principu a univerzálního řádu.¹⁰⁶ Jak Pavel Spunar poznamenává: „V tom se středověké umění shoduje se středověkou filozofií, podle níž je svět obrazem něčeho.“¹⁰⁷ Symbolismus hraje v umění

---

¹⁰² Le Goff, Jacques. *Středověký člověk a jeho svět*, s. 186.

¹⁰³ Duby, Georges. *Umění a společnost ve středověku*, Praha : Paseka, ISBN 80-7185-448-4, s. 8 – 9.

¹⁰⁴ Le Goff, Jacques. *Středověký člověk a jeho svět*, s. 195 – 197.

¹⁰⁵ Duby, Georges, *Umění a společnost ve středověku*, s. 9.

¹⁰⁶ Spunar, Pavel. *Kultura středověku*, s. 181 – 183.

¹⁰⁷ Spunar, Pavel. *Kultura středověku*, Praha : Academia, 1995, ISBN 80-200-0547-1, s. 183.

velmi důležitou roli. Odhalovat symbolismy bylo cestou k pochopení toho správného světa a jeho prostřednictvím dosáhnout spásy.¹⁰⁸

Středověké umění je tedy spíše expresivní. Jde o vyjádření vnitřního světa.¹⁰⁹ Postava Krista a andělů měla být z obrazů člověku přístupná. A hlavně nevzdělaným lidem měla vyobrazení posloužit k pochopení víry, napomoci pochopit v koho mají věřit.¹¹⁰ Právě figurativní umění sloužilo pro církevní umění jako nejlepší nástroj. Dopomáhalo šířit křesťanství u těch, kteří neuměli číst. Dalším aspektem uměleckých děl středověku byla moc. Bylo důkazem Boží moci a moci jeho služebníků.¹¹¹ Pokud si uvědomíme, že do 13. století byla převážná část středověkých lidí negramotná, bylo umění podstatnou formou k šíření křesťanství a jeho přiblížení laické veřejnosti.

Středověké umění je také propojeno s matematikou. Pravděpodobně jde o odkaz starověku, kde hrála matematika důležitý až náboženský význam (například u pythagorejců). Středověk totiž chápe umělce jako geometra. Jako důkaz uvádí Pavel Spunar častá středověká vyobrazení Krista s kružítkem. Tímto kružítkem Kristus vyměřuje svět. I odtud pochází důležitost kruhu. Můžeme jej snadno rozeznat jak v architektuře románské, tak gotické. Pokud se však podíváme na umění výtvarné nebo na sochařství, není kruhový vzor příliš patrný. Přesto se jím středověcí umělci řídili. Najdeme jej například při proporcích vyobrazených postav. Dále jej samozřejmě můžeme najít u svatozáří. Důkazem, že se používalo kružítko pro proporce postav, jsou například stopy po jeho použití v pergamenech.¹¹²

Výtvarná díla se vyznačují pestrými barvami. Důležitou roli hrálo světlo. Přírodní osvětlení do kostelů přichází až ve 13. století s vynálezem okenního skla. Světlo je projevem krásy. Důvod důležitosti světla pro středověkého člověka vidí Jacques Le Goff ve strachu z noci. Světlo tak přináší spásu.¹¹³ I u barevnosti nacházíme expresivní vyjádření. Opět v první řadě nejde o odraz skutečnosti, nýbrž o umocnění pocitů z výtvarného díla.¹¹⁴

---

¹⁰⁸ Le Goff, Jacques. *Kultura středověké Evropy*, s. 312.

¹⁰⁹ Novák, Antonín. *Vědomí středověku*, s. 72.

¹¹⁰ Duby, Georges. *Umění a společnost ve středověku*, s. 8.

¹¹¹ Le Goff, Jacques. *Středověký člověk a jeho svět*, s. 185.

¹¹² Spunar, Pavel. *Kultura středověku*, s. 184 – 189.

¹¹³ Le Goff, Jacques. *Kultura středověké Evropy*, s. 316.

¹¹⁴ Novák, Antonín. *Vědomí středověku*, s. 72.

Z raného středověku máme z klášterního prostředí dochované malé předměty ze zlata nebo drahých materiálů. Tyto předměty byly znakem moci a iniciátory jejich vzniku byly opati a biskupové. Samozřejmostí klášterního umění byla kniha. Ve středověku se objevuje i reliéf.¹¹⁵

ARCHITEKTURA

Středověkému stavebnictví z velké části dopomohl fakt, že pracovních sil byl dostatek a pravděpodobně za levnou cenu. Panovníci, kteří investovali do stavby kláštera, si tím zajišťovali spásu.¹¹⁶ Století 7. a 8. bylo obdobím výstavby klášterů. Podoba středověkých klášterů nebyla ničím určena, nebylo z čeho vycházet. Řeholní texty také nepřinášely nějaké určité speciální požadavky, pouze se zmiňují o společném stravování mnichů a společné ložnici.¹¹⁷ Pokud se však zaměříme na dobu karolinskou, můžeme se již setkat s určitým stanoveným uspořádáním klášterů. Základem je uzavřený prostor okolo křížové chodby. Typickým prvkem kostelů se stává příčná loď a větší počet oltářů vzhledem k velkému počtu poutníků. Nejefektivnější bylo umístit oltáře do apsid přilehlých k příčné lodi. Navíc karolinská doba přinesla další možnosti v podobě westwerku, který sloužil i pro bohoslužby. Šlo o několikapatrovou přístavbu před bazilikou.¹¹⁸

Ideálem bylo vytvořit klášter, který vlastně připomíná malé město, protože funguje samostatně, disponuje budovami a lidé v něm se o jeho fungování starají. Budovy v klášteře jsou situovány kolem hlavního místa konventu – křížové chodby se sloupořadím.¹¹⁹ Klášterní architektura svými prostředky dosahovala i nepřímě zřejmého cíle. Tím bylo odlišit církevní a světskou moc.¹²⁰

Od 10. až do 12. století se setkáváme s velkým rozmachem stavění kostelů. Stavěli se ve tvaru kříže a s apsidou směřující k východní straně. Jak jsme si již uvedli, některé kostely disponovaly více apsidami, což mělo sloužit k možnosti více oltářům.¹²¹ V této době působí vliv románského slohu. Je dobou velkého rozvoje stavitelství a převážně sakrální architektury.

¹¹⁵ Duby, Georges. *Umění a společnost ve středověku*, s. 21.

¹¹⁶ Brooke, Christopher. *Evropa středověku v letech 962 – 1154*, s. 89.

¹¹⁷ Krügerová, Kristina. *Řády a kláštery*, s. 48.

¹¹⁸ Koch, Wilfried. *Evropská architektura : Encyklopedie evropské architektury od antiky po současnost*, Banská Bystrica : Universum, ISBN 978-80-242-2029-1, s. 62 - 68.

¹¹⁹ Duby, Georges. *Umění a společnost ve středověku*, s. 17.

¹²⁰ Koch, Wilfried. *Evropská architektura*, s. 91.

¹²¹ Brooke, Christopher. *Evropa středověku v letech 962 – 1154*, s. 407.

Proto není pochyb, že stavitelství bylo v režii mnichů a kleriků. Jak však poznamenává Wilfried Koch, nemáme k dispozici prameny, které by nám doložily konkrétní osobnosti. Navíc nemáme doloženo, zda se do 12. století zakreslovaly plány staveb.¹²² Postihnout všechny prvky románského slohu pro tuto práci není podstatné, nýbrž je důležité nastínit funkci klášterů.

Sankt Gallen

Zde se budu věnovat plánu kláštera St. Gallen, protože jeho plánovaná podoba nám poskytuje hodnotné informace o středověké kultuře a charakteru středověkého myšlení. Tento plán s podrobným označením částí kláštera najdete jako přílohu této práce.

Plán St. Gallen je ideální podobou kláštera. Jde o plán pocházející z 9. století. Obsahuje vše čím by měl disponovat středověký klášter.¹²³ Tento plán je zaznamenán na pergamenu a nese jméno adresáta – opat Gozbert ze St. Gallenu. Jméno objednavatele však neznáme.¹²⁴ Při zkoumání techniky, kterou byl plán vytvářen, se přišlo na to, že existoval starší originál tohoto plánu, podle kterého byla vytvořena kopie.¹²⁵

Plán znázorňuje dvouchórový kostel, přilehlý dvůr s arkádami tvoří křížovou chodbu a na ni navazují prostory sloužící mnichům – společná jídelna neboli refektář funkčně propojená s kuchyní a s přístupem k pekárně a pivovaru.¹²⁶ V blízkosti klášterního kostela najdeme místnost pro odpočinek poutníků i místnost pro jejich hovory. Nedaleko těchto budov najdeme umývárnu, latríny a jídelnu. Dále od místností pro poutníky najdeme chlévy pro zvířata, sýpku, mlýn a budovy sloužící pro služebnictvo.¹²⁷ Mniši nemohli vykonávat všechny práce sami, proto si na některé činnosti najímali řemeslníky, zedníky a zřízence. Proto se na tomto plánu setkáváme právě s budovami pro služebnictvo, které se někdy i s rodinou ubytovalo v blízkosti kláštera.¹²⁸ Na druhé straně přilehlé u kostela, jakoby oddělené od ostatních prostor určených pro poutníky, se nachází budovy pro významné hosty a pro opata.

¹²² Koch, Wilfried. *Evropská architektura*, s. 90 – 91.

¹²³ Goetz, Hans – Werner. *Život ve středověku*, s. 125.

¹²⁴ Krügerová, Kristina. *Řády a kláštery*, s. 52.

¹²⁵ Braunfels, Wolfgang. *Monasteries of the Western Europe : The Architecture of the orders*, London : T&H, 1972, ISBN 0 500 34052 8, s. 37.

¹²⁶ Krügerová, Kristina. *Řády a kláštery*, s. 52.

¹²⁷ Ohler, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku*, s. 134 – 135.

¹²⁸ Krügerová, Kristina. *Řády a kláštery*, s. 53.

Tyto budovy jsou dokonce vytápěny a mají k dispozici kuchyň, sklep i ubytování pro služebnictvo hostů. Celý projekt také myslí na špitál, hřbitov, zahrady a hospodářské prostory. Najdeme zde i dva pivovary s pekárnou, jeden v části pro významné hosty, druhý určený pro mnichy.¹²⁹ Vlastně všechny budovy na severu plnily funkci společenskou. Byly určeny pro kontakt s okolím. Naopak na jih a západ byly orientovány budovy pro mnichy a budovy hospodářského charakteru.¹³⁰ Klášterní kostel byl plánován takové velikosti, aby byl určen nejen mnichům, ale aby sloužil jako farní a poutní místo.¹³¹ Autor plánu věnuje velkou pozornost budovám pro nemocné. Nedaleko těchto prostor se nachází budovy pro doktory a prostory, ve kterých se prováděly operace. V plánu také najdeme latinské nápisy, které naznačují, že plán počítal se zdravotnickými domy i pro velmi těžce nemocné. Dokonce nám plán dokládá, že vedoucí lékař měl v těchto prostorách žít. Je zde znát i pragmatické uvažování projektanta, jelikož plánoval ošetřovnu co nejbližší k hřbitovu.¹³² Už na tomto plánu můžeme vidět, jak se počítalo s plněním sociálních funkcí nejen pro samotné řeholníky, nýbrž právě i pro poutníky a nemocné.

Tento plán ideálního středověkého kláštera je unikátní svým uspořádáním důležitých staveb konventu okolo křížové chodby do tvaru čtverce. Toto uspořádání bylo vzorem pro celý středověk.¹³³ Jak Wolfgang Braunfels uvádí, existují dvě otázky, které znesnadňují výzkum tohoto plánu. Jde o velikost a tvar kostela a zároveň nemožnost rekonstrukce dřevěných nebo roubených staveb, které kostel pravděpodobně obklopovaly. Zde pravděpodobně došlo k rozporu mezi uvedeným měřením a výkresem kostela.¹³⁴

---

¹²⁹ Ohler, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku*, s. 134 – 135.

¹³⁰ Goetz, Hans – Werner. *Život ve středověku*, s. 126 – 127.

¹³¹ Braunfels, Wolfgang. *Monasteries of Western Europe*, s. 45.

¹³² Braunfels, Wolfgang. *Monasteries of Western Europe*, s. 43.

¹³³ Krügerová, Kristina. *Řády a kláštery*, s. 52.

¹³⁴ Braunfels, Wolfgang. *Monasteries of Western Europe*, s. 44.

ZÁVĚR

V této bakalářské práci jsem věnovala pozornost středověkým klášterům a jejich kulturnímu a sociálnímu vlivu ve středověku. Vzhledem k omezenému rozsahu práce nebylo možné reflektovat všechny funkce klášterů. Proto jsem se zaměřila, dle mého názoru, na nejvýznamnější funkce – literární a vzdělávací činnost klášterů, sociální péče a hospodářství a v neposlední řadě na umělecké vlivy a architekturu.

V první kapitole jsem vymezila dobu středověku a ukázala jsem různá stanoviska jeho definování. Následovně jsem přiblížila proces zakládání klášterů. Další pozornost jsem věnovala literární činnosti klášterů, neboť vedla k vývoji středověké společnosti. Vzhledem k důrazu na autority a antiku máme hodnotné informace o mentalitě středověkých lidí. Zároveň nám středověk dochoval důležité prameny antiky. Pozornost jsem věnovala i historické literatuře a kronikám. Zde jsem chtěla postihnout i vlivy středověkého uvažování o dějinách a světě působící na samotnou historickou literaturu. Práci jsem se rozhodla doplnit kapitolou pojednávající o charakteru středověké víry. Ta byla vlivným aspektem středověku a pro pochopení středověké mentality jsem se jí rozhodla věnovat pozornost.

Kláštery byly středisky vzdělanosti, a proto jsem se snažila nastínit i vzdělávací funkce. Nároky na vzdělávání se měnily v závislosti na požadavcích na určitých stupních vzdělání, a proto jsem v této kapitole oddělila vzdělání základní a středoškolské. Univerzitní vzdělání jsem v této práci nezmiňovala, neboť již nespadá do kompetence klášterů. Pozornost jsem věnovala i karolinským renesancím.

Kláštery se musely jako jiné instituce vyrovnat s ekonomickými vlivy. Ty jsem se snažila krátce postihnout a následovně jsem se věnovala jejich sociálním funkcím. Největší pozornost jsem věnovala poutnictví, neboť zastávalo ve středověku důležitou úlohu. Také zasáhlo do podoby klášterní architektury. Pro názorný příklad jsem se věnovala plánovanému klášteru Sankt Gallen. Jelikož je ideální podobou středověkého kláštera, posloužil mi jako vzor ideálů středověku. K poutnictví se také vztahuje kapitola věnovaná relikviím. V poslední kapitole věnované umění jsem se rozhodla se zaměřit na funkce v globálu. Postihnout uměleckou tvorbu středověkých klášterů by si vyžadovalo mnohem větší pozornost a zajisté by stačilo na samotnou bakalářskou práci, proto jsem zvolila tuto obecnější formu. Zajisté nebyly vyčerpány všechny možnosti tohoto tématu, ale jak se při četbě materiálů ukázalo, téma je velmi obsáhlé a vyžadovalo by mnohem hlubší a dlouhodobější studium.

RESUMÉ

The intention of this work was affect the functions of the medieval monasteries. Work is devoted to cultural and social functions. These functions is not possible noted all. This work is interested in literary references of monasteries, education, economic functions of monasteries, architecture and artistic functions and socials functions of monasteries.

In the first chapter I wrote about The Middle Ages overall. A follows I wrote about establishments of monasteries. Next I shortly devoted to Benedictine order. I completed the work about nature of faith. It is important for understanding medieval mentality.

The second chapter is devoted to the literature. The distribution of books in the monasteries. Shortly I wrote about libraries. Follows chapter about history and chronicles.

The education is in the separate section. I wrote about primary and secondary education. About university education I pay attention not. The Carolingian Renaissance to influence the character of education. Because I wrote about them.

Following chapter is interested in socials functions. Mainly to pilgrimage and pilgrims. The monasteries had to accommodate many pilgrims, therefore had to have a disposition. It reflected to architecture. About it I wrote in separate chapter. The pilgrimage included the relics. I wrote about them too.

The last chapter is devoted to architecture and art. As example of architecture I used the plan of monastery Sankt Gallen. Was not realized, but is ideal form of medieval monastery. I wrote about art overall, because it is very broad topic. I concentrated to religious art and perception works of art by medieval people. The topic has not exhausted, but in my opinion was presented basic functions of art of Christianity.

POUŽITÁ LITERATURA

Blaschke, Jorge. *Záhadný středověk : Tajné dějiny klášterů, konventů, řeholních a vojenských řádů*. Praha : Mladá Fronta, 2006, ISBN 80-204-1364-2.

Braunfels, Wolfgang. *Monasteries of Western Europe : The architecture of the order*. London : T&H, 1972, ISBN 0 500 34052 8.

Breuers, Dieter. *Na hradech, v kláštorech, v podhradí : Středověk jak ho neznáme*. Praha : Brána, 1999, ISBN 80-7243-048-3.

Brooke, Christopher. *Evropa středověku v letech 962 – 1154*. Praha : Vyšehrad, 2006, ISBN 80-7021-831-2.

Duby, Georges. *Umění a společnost ve středověku*. Praha : Paseka, 2002, ISBN 80-7185-448-4.

Goetz, Hans – Werner. *Život ve středověku*. Jihlava : H+H, 2005, ISBN 80-7319-025-7.

Hugh, Lawrence. *Dějiny středověkého mnišství*. Praha : Vyšehrad, 2001, ISBN 80-7021-536-4.

Koch, Wilfried. *Evropská architektura : Encyklopedie evropské architektury od antiky po současnost*. 2. vydání, Banská Bystrica : Universum, 2008, ISBN 978-80-242-2029-1.

Krügerová, Kristina. *Řády a kláštery : 2000 let křesťanského umění a kultury*. Praha : Slovart, 2008, ISBN 978-80-7391-121-8.

Le Goff, Jacques. *Kultura středověké Evropy*. Praha : Odeon, 1991, ISBN 80-207-0206-7.

Le Goff, Jacques. *Středověký člověk a jeho svět*, Praha : Vyšehrad, 1999, ISBN 80-7021-274-8.

Novák, Antonín. *Vědomí středověku : Z kulturních dějin prvního tisíciletí*. Praha : Mladá Fronta, 2007, ISBN 978-80-204-1487-8.

Ohler, Norbert. *Náboženské poutě ve středověku a novověku*. Praha : Vyšehrad, 2002, ISBN 80-7021-510-0.

Pavlát, Leo. *Tajemství knihy*, 2. vydání, Praha : Albatros, 1988.

Riché, Pierre, Verger, Jacques. *Učitelé a žáci ve středověku*. Praha : Vyšehrad, 2011, ISBN 978-80-7429-028-2.

Spunar, Pavel, a kol. *Kultura středověku*. Praha : Academia, 1995, ISBN 80-200-0547-1.

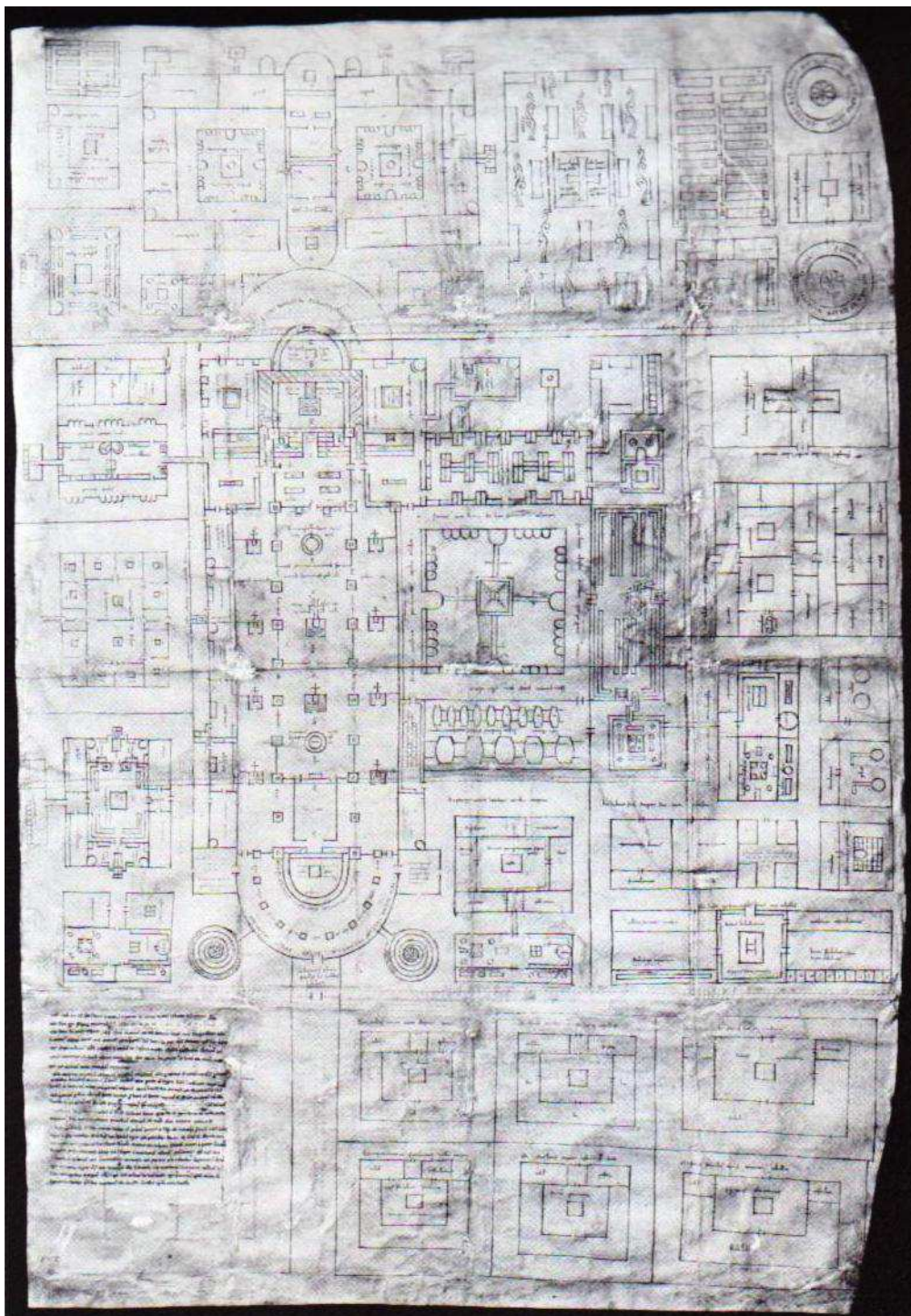
Obrázek č. 1

Braunfels, Wolfgang. *Monasteries of Western Europe : The architecture of the order*. London : T&H, 1972, ISBN 0 500 34052 8, s.38.

Obrázek č. 2

Braunfels, Wolfgang. *Monasteries of Western Europe : The architecture of the order*. London : T&H, 1972, ISBN 0 500 34052 8, s.39.

PŘÍLOHY

Obrázek č. 1. Kopie plánu Sankt Gallen

vytvořena mezi lety 816 - 836

